

Docentenhandleiding
Inclusief Europese Competenties
en lesgeven in Nieuwe 'Skills' in
het Voortgezet Onderwijs

Projectpartners

Agnieten College / Landstede – NL
Margrieta Kroese (**Projectcoördinator**)
mkroese@landstede.nl
www.landstede.nl

Julius-Maximilians-Universität Würzburg - DE
Regina.egetenmeyer@uni-wuerzburg.de
Kathrin Kaleja, M.A. (**Auteur van de handleiding**)
kathrin.kaleja@uni-wuerzburg.de
www.erwachsenenbildung.uni-wuerzburg.de

Politeknika Ikastegia Txorrieri - ES
Anabel Menica
anamenica@gmail.com
www.txorierri.net

Liceul Teoretic George Calinescu - RO
Monica Niciporuc
monica_niciporuc@yahoo.com
www.georgecalinescu.ro

Flora Upper Secondary School - NO
HegeStavang
Hege.Stavang@sfi.no
www.floravgs.no

www.trigger-project.org

Inhoud

1. <u>Voorwoord</u>	4
2. <u>Introductie: Het gebruik van deze handleiding</u>	6
3. <u>Internationalisering in het Voortgezet Onderwijs</u>	7
3.1 Internationalisering op Scholen (psychologische aspecten) ..	7
3.2 Initiatieven richting Internationalisering.....	8
3.3 Benodigde vaardigheden om les te geven in het Common ... Framework for Europe Competence en de TRIGGER Skills	10
4. <u>Voordelen van Internationalisering en Mobiliteit</u>	12
4.1 Voordelen voor Leerlingen	12
4.2 Voordelen voor Docenten.....	14
4.3 Voordelen voor Scholen.....	15
5. <u>Lesgeven in Europese Competenties (CFEC)</u>	16
5.1 Common Framework for Europe Competence	16
5.2 De TRIGGER Vaardigheden	17
5.3 Lesgeven in TRIGGER Vaardigheden.....	18
5.4 Methodes om Internationale Vaardigheden te onderwijzen en best practices	20
6. <u>Curriculumplanner en de Leerlingenopdrachten</u>	25
6.1 Curriculumplanner.....	25
6.2 Leerlingenopdrachten	25
7. <u>Subsidieprogramma's voor Internationalisering en Mobiliteit</u>	28
7.1 Erasmus + Programma	28
7.2 Aanmelden.....	31
7.3 Mobiliteit en instrumenten	33
<u>Figuren en Tabellen</u>	35
<u>Links en Referenties</u>	35
<u>Appendix</u>	37

1. Voorwoord

De Europese economie en arbeidsmarkt ontwikkelt zich richting internationalisering. Steeds meer bedrijven hebben netwerken binnen en buiten Europa. Door deze ontwikkelingen wordt het werk voor Europese werknemers steeds internationaler. Bovendien ervaren werknemers in sommige Europese landen dat er minder werkgelegenheid is. In december 2013 lag de jeugdwerkloosheid in Griekenland op 59,2% en in Spanje op 54,3%. Tegenover Duitsland (7,4%) en Nederland (11,3%) ligt het werkloosheidscijfer dus erg hoog. De Europese economie vraagt om flexibiliteit en mobiliteit van werknemers en om internationale competenties. De internationalisering van de arbeidsmarkt wordt dus steeds relevanter.

Het voortgezet onderwijs kan leerlingen voorbereiden op de veranderende arbeidsmarkt door hun flexibiliteit, internationale vaardigheden en andere relevante competenties te helpen ontwikkelen. Ook de samenwerking met andere Europese landen wordt steeds belangrijker in de economie. Onderwijs kan helpen voorbereiden op de uitdagingen die voortkomen uit internationalisering.

De Europese Unie focust zich op het onderwerp van internationalisering in het onderwijs om leerlingen voor te bereiden op de veranderende wereld in Europa en op de consequenties hiervan op de arbeidsmarkt.

Het project “Trigger teachers and learners by including new skills and internationalisation” (TRIGGER) wordt van 01-10-2013 t/m 30-09-2015 gefinancierd door de Europese Unie in het Lifelong Learning Programme MP COMENIUS. Het project ontwerpt lesmateriaal om de integratie van internationalisering en mobiliteit in het voortgezet onderwijs te ondersteunen. Het materiaal is gericht op leerlingen, docenten en directie van middelbare scholen. De hulpmiddelen die zijn ontwikkeld zijn:

- leerlingenopdrachten met betrekking tot internationalisering en mobiliteit die direct en ook onafhankelijk van elkaar ingezet kunnen worden.
- een docentenhandleiding inclusief een curriculumplanner, bedoeld om internationalisering systematisch in het curriculum op te nemen.
- onderzoeksrapporten van elk partnerland in het project die de situatie van internationalisering/ een verblijf in het buitenland in het voortgezet onderwijs in hun land beschrijven.
- twee internationaal rapporten die de nationale rapporten analyseert en een conclusie verschaft met aanbevelingen voor de ontwikkeling van producten.

Vijf partners van Europese landen werken samen aan het project:

- Carolus Clusius College/ Landstede in Nederland,
- Politeknika Ikategia Txorrieri in Spanje,
- Liceul Teoretic George Calinescu in Roemenië,
- Flora Vidaregåande Skule in Noorwegen en
- Julius-Maximilians-Universität in Duitsland.

Andere scholen sloten zich tijdens de pilots die werden gehouden aan, of begonnen met het downloaden van het lesmateriaal via de website.

2. Introductie: Het gebruik van deze handleiding

Deze docentenhandleiding is gebaseerd op de structuur en het ontwerp van de internationaliseringshandleiding voor docenten in het INtheMC project (zie www.inthemc-project.org). Sommige zinnen van deze handleiding zijn gelijk aan de internationaliseringhandleiding voor docenten. Deze docentenhandleiding biedt richtlijnen voor de integratie van internationalisering en mobiliteit in uw lesroutine. U vindt hierin alle belangrijke aspecten die betrekking hebben op deze onderwerpen en achtergrondinformatie over de voordelen van internationalisering voor leerlingen, docenten en scholen. Verder vindt u een discussie over internationalisering in het voortgezet onderwijs. Daarnaast krijgt u informatie over financieringsmogelijkheden binnen de EU en over het Common Framework for Europe Competence. Aan het einde vindt u een Curriculumplanner en een beschrijving van de leerlingenopdrachten, waarin staat hoe u het materiaal dient te gebruiken.

U kunt de docentenhandleiding op meerdere manieren gebruiken. U kunt hem lezen als informatiegids om een overzicht te krijgen van de onderwerpen met betrekking op internationalisering en mobiliteit. U kunt hem ook gebruiken als referentiewerk waarin de aspecten van verschillende gebieden van internationalisering en mobiliteit kunnen worden teruggevonden. De handleiding bevat een curriculumplanner en een beschrijving van de leerlingenopdrachten en legt uit hoe deze geïntegreerd kunnen worden in lessen. De volgende symbolen worden in de handleiding gebruikt:

Dit symbool verwijst naar een PDF-bestand met meer informatie.

Dit symbool verwijst naar een website met meer informatie.

Dit symbool vestigt de aandacht op nuttige extra informatie.

3. Internationalisering in het Voortgezet Onderwijs

3.1 Internationalisering op scholen

Internationalisering op scholen verschilt van internationalisering in bedrijven of het hoger onderwijs, omdat leerlingen jonger zijn. Een onderzoek van Gisevius (2008) laat zien dat leerlingen die op hun zestiende een jaar in het buitenland studeren intercultureler zijn en minder vooroordelen hebben dan hun leeftijdsgenoten die in hun thuisland blijven. Ervaringen die leerlingen opdoen in dat stadium van hun leven kunnen bijdragen aan het ontwikkelen van een open en nieuwsgierige houding.

Naast het stadium van ontwikkeling zijn leerlingen op weg om toekomstige studenten en werknemers te worden. De globaliserende wereld wordt gekenmerkt door complexiteit en onderlinge afhankelijkheid. Dat beïnvloedt de leerlingen van vandaag. De OESO (2003) stelt dat leerlingen zich aan moeten passen aan een omgeving waarin:

- technologie steeds geavanceerder en verfijnder is;
- bedrijven steeds meer divers en gespecialiseerder worden, met interpersoonlijke relaties die om meer contact vragen met mensen die anders zijn dan men zelf is;
- nieuwe vormen van onderlinge afhankelijkheid voorkomen en acties onderworpen zijn aan invloeden en consequenties die verder reiken dan de lokale en nationale gemeenschap van een individu.

Deze eisen beïnvloeden leerlingen, naast de eisen van de arbeidsmarkt met betrekking tot flexibiliteit en mobiliteit. De leerlingopdrachten ondersteunen de voorbereiding op deze eisen. Daarbij bieden ze de mogelijkheid tot het opdoen van interculturele kennis. Hierdoor groeit het vermogen om samen te werken met mensen van verschillende culturele achtergronden en om de geest te verruimen, om zo verschillen en overeenkomsten tussen culturen te herkennen en op waarde te stellen.

De website van Unesco steunt de integratie in het onderwijs, voornamelijk met het idee om mensen met verschillende culturele achtergronden en religies deel uit te laten maken van het onderwijs. Internationalisering in het lesgeven kan bijdragen aan het stimuleren van uitwisselingen en communicatie tussen verschillende mensen. Als internationalisering deel gaat uitmaken van het onderwijs kunnen we de verschillen en heterogeniteit tussen leerlingen laten zien en strategieën opstellen die voorschrijven hoe kan worden omgegaan met deze diversiteit.

3.2 Initiatieven richting internationalisering

Om scholen voor te bereiden en te ondersteunen bij de integratie van internationalisering en mobiliteit in hun lesmethoden, zijn verschillende netwerken en projecten opgezet door verschillende organen. Er zijn bijvoorbeeld Europascholen, Europese Scholen, UNESCO Associated Schools, Internationale Scholen en het Elos-netwerk (Hornberg 2010). Als voorbeeld worden onderstaand twee netwerken gedetailleerder gepresenteerd.

UNESCO Associated Schools Project Network

De UNESCO-scholen zijn opgericht in 1953. Wereldwijd nemen 9.900 onderwijsinstellingen in 180 landen deel aan het UNESCO *Associated Schools Project Network*.

Website van de UNESCO Associated Schools:

<http://www.unesco.org/new/en/education/networks/global-networks/aspnet/>

Het doel van het UNESCO-netwerk is om samenwerking in onderwijs, wetenschap, cultuur en communicatie te stimuleren om zo bij te dragen aan wereldwijde vrede.

Projectscholen zijn verplicht om zich op internationale communicatie en interculturele kennis te richten en om zich open te stellen voor nieuwe ideeën en onbehandelde onderwerpen. Ze werken samen met andere scholen, onderwijsinstellingen en organisaties om een schoolprofiel te ontwikkelen dat de doelen van de Verenigde Naties ondersteunt. Daarnaast dragen ze bij aan onderzoek voor het oplossen van belangrijke problemen in de wereld en voor de ontwikkeling van lokale activiteiten die het idee van 'think global, act local' volgen. Ook zijn ze actief in internationale netwerken of schoolpartnerschappen, organiseren ze internationale bijeenkomsten en dragen ze bij aan internationale communicatie door middel van evenementen, projecten, uitwisselingsprogramma's en andere activiteiten.

UNESCO Edu kent vier verschillende onderwerpen. Scholen en docenten worden gestimuleerd om interdisciplinaire proefprojecten op te stellen op een of meerdere van de vier onderzoeksthema's, waarmee een breed scala aan onderling gerelateerde onderwerpen kan worden behandeld.

- Associate Schools Project Network en prioriteiten van de VN
- Onderwijs voor Duurzame Ontwikkeling
- Vrede en mensenrechten
- Interculturele kennis

Europa als leeromgeving op scholen (Elos)

Website van Europa als leeromgeving op scholen: <http://www.europeesplatform.nl/eloseducation/>

Het Elos-netwerk is geïntroduceerd in 2004 en is een Nederlands initiatief met als doel het implementeren van Europa als leeromgeving op scholen en het voorbereiden van leerlingen op hun leven als Europese burgers (zie Menica 2014). "Scholen die Elos aanbieden bieden een curriculum aan met een Europese en internationale oriëntatie en geven leerlingen de mogelijkheid om twee talen op hoog niveau te leren" (De Jong/Kroese 2014). De Elos-scholen maken gebruik van het Common Framework for Europe Competence.

Elos hanteert kwaliteitsnormen voor scholen. Om een 'Elos-school' genoemd te kunnen worden moet een school voldoen aan deze eisen. Door het ondertekenen van een 'letter of commitment' verklaren scholen dat ze toe gaan werken naar het voldoen aan deze eisen.

Eigenschappen van Elos-scholen:

- Nationaal kwaliteitsnetwerk dat een Europese en Internationale Oriëntatie (EIO) ontwikkelt binnen een Europees Elos-concept.
- Structurele internationale uitwisselingsactiviteiten met verschillende buitenlandse scholen.
- Ze werken naar Europese Competentie toe.
- Ze gebruiken instrumenten die gezamenlijk zijn ontwikkeld om prestaties te certifiëren.
- Ze nemen deel aan de algemene toezicht- en evaluatieactiviteiten van het Europese Elos-netwerk.
- Ze verdelen de beschikbare middelen om deze doelen te realiseren.

3.3 Benodigde vaardigheden om les te geven in het Common Framework for Europe Competence en de TRIGGER Skills

Wanneer je als docent open staat om te ontdekken wat Europa en de rest wereld jou en je leerlingen te bieden heeft, kan het onderwijzen van internationalisering een logische vervolgstap zijn.

Kijk om te beginnen eens met je leerlingen rond in het klaslokaal en bespreek alle voorwerpen die afkomstig zijn uit het buitenland. Het resultaat zal je verbazen en daaruit kan meteen een eerste discussie voortvloeien: waarom vinden we zoveel internationaal geproduceerde goederen in onze omgeving?

In ieder land van de EU is het Gemeenschappelijk Referentiekader voor Europese Competenties (Common Framework for Europe Competence, CFEC) een perfect uitgangspunt om een start te maken met het voorbereiden van de jeugd om de Europese burgers van morgen te worden. Het referentiekader biedt verschillende gebieden en niveaus, waardoor de CFEC structuur levert voor een goed internationaal georiënteerd programma.

De didactische vaardigheden, die studenten nodig hebben met betrekking tot internationalisering en mobiliteit, vereisen verschillende competenties van zowel studenten als docenten. Tegelijkertijd worden specifieke competenties onder de aandacht gebracht die voor internationalisering belangrijk zijn.

Internationalisering wordt steeds relevanter binnen lerarenopleidingen, aangezien leraren meer geconfronteerd worden met onderwijssituaties met heterogene groepen studenten. Dat de onderwijssituaties binnen Europa meer divers worden, is te danken aan migratie en mobiliteit. Deze situaties vereisen docenten die in staat zijn om met studenten met verschillende achtergronden om te gaan. Het internationaliseren van lerarenopleidingen zal de ontwikkeling van de noodzakelijke competenties bevorderen.

Over het algemeen kunnen ervaringen in internationale contexten en mobiliteit al een eerste stap richting internationalisering zijn, bijvoorbeeld door het samenwerken met andere leraren. De voordelen van internationalisering van lerarenopleidingen worden aan de Universiteit van Keulen als volgt beschreven:

- verbreden van je horizon;
- het bewustzijn vergroten;
- versterken van je vaardigheden;
- het promoten van interculturele competenties;
- internationalisering van leerstof;
- vaardigheid tot reflectie en;
- het leren van vreemde talen (Barsch/Dziak-Mahler 2015).

Al deze competenties kunnen worden ontwikkeld in het kader van internationalisering en mobiliteit en zijn hiervoor essentieel. Docenten met buitenlandervaring zullen verschillende vaardigheden hebben ontwikkeld die kunnen bijdragen aan de internationalisering van het onderwijs. Het volgen van seminars over interculturele communicatie

en bewustwording kan eveneens helpen bij het ontwikkelen van de benodigde vaardigheden.

Tijdens de pilots waarin het TRIGGER materiaal werd getest, werd docenten gevraagd om aan te geven wat zij belangrijk vinden bij het doceren van internationalisering.

Zij benadrukten het belang van een specifieke houding ten opzichte van internationalisering en andere culturen. Het is belangrijk dat docenten open staan voor nieuwe onderwijsmethoden, nieuwe gezichtspunten, andere culturen en andere mensen.

Bij het onderwijzen van internationalisering zullen docenten en studenten zowel gemeenschappelijke als afwijkende opvattingen ontdekken. De docenten gaven eveneens aan dat het van belang is dat deze gelijkenissen en verschillen worden gerespecteerd en begrepen. De verschillen zijn gebaseerd op culturele en historische verschillen, maar ook op persoonlijke ervaringen.

Verder gaven de bevroagde docenten aan dat het een voordeel kan zijn om verschillende talen te spreken, waardoor het mogelijk wordt voor docenten en studenten om te spreken met collega's uit andere landen.

4. Voordelen van Internationalisering en Mobiliteit

Het aanleren van internationalisering en mobiliteit kan veel moeite kosten; ze zijn niet automatisch onderdeel van het lesprogramma. Dat is waarschijnlijk de reden waarom het zo moeilijk is om het te implementeren op scholen. Het kan echter problemen opleveren om niet les te geven in deze zaken op scholen met leerlingen van verschillende culturen, omdat er dan conflicten kunnen ontstaan door misverstanden tussen leerlingen of wegens een gebrek aan interculturele kennis. Leerlingen, docenten en scholen kunnen veel voordeel halen uit internationalisering. Daarom beschrijft dit hoofdstuk de voordelen van internationalisering en mobiliteit in het voortgezet onderwijs zal benadrukken.

Internationalisering kan op verschillende manieren worden ingevoerd op scholen. De meest algemene manier is om individuele of groepsuitwisselingen op te zetten. Er zijn echter ook andere manieren om internationalisering te implementeren.

Internationalisering op school uit zich op verschillende manieren:

- Inkomende en uitgaande leerlingen en docenten
- Leerlingen en docenten die geëmigreerd zijn
- Integratie van internationale onderwerpen in het curriculum.
- Samenwerking met instellingen van verschillende landen
- Samenwerken met leerlingen van verschillende landen via het internet

4.1 Voordelen voor Leerlingen

Voor leerlingen op het voortgezet onderwijs kan internationalisering in haar verschillende dimensies een voordeel zijn dat bijdraagt aan hun ontwikkeling. Voor de meeste leerlingen is het een geweldige ervaring om een bepaalde tijd in het buitenland te verblijven. Zo krijgen ze de kans om de cultuur van het gastland te leren kennen, zoals de manier waarop er wordt lesgegeven en gestudeerd, de gewoonten van de mensen die ze leren kennen en hun dagelijkse routine. In het

Spaanse Nationale rapport bevestigen docenten dat uitwisselingen leerlingen helpen bij het verbreden van hun horizon (Menica 2014).

Wat betreft het verwerven van nieuwe vaardigheden (hoofdstuk 5.2) kan mobiliteit leerlingen helpen hun taalvaardigheden te verbeteren, aanpassingsvermogen voor veranderingen te ontwikkelen en de nieuwsgierigheid en de interactiviteit te bevorderen. Het contact met mensen van andere landen kan de nieuwsgierigheid en de interesse in andere landen vergroten.

In haar onderzoek beschrijft Gisevius (2008) de effecten van een uitwisseling van leerlingen die een jaar in het buitenland zijn verbleven. Ze analyseerde hoe zo'n jaar verschillende zaken beïnvloedt, zoals de interculturele gevoeligheid, vooroordelen over andere culturen, kennis over vreemde culturen, taalvaardigheden, interactie en vriendschappen met mensen met andere culturele achtergronden en andere aspecten. De resultaten laten zien dat leerlingen die naar het buitenland zijn geweest een grotere interculturele gevoeligheid hebben en minder vooroordelen.

Internationalisering en uitwisselingen in het voortgezet onderwijs kunnen met name nuttig zijn wanneer leerlingen in een ander land willen studeren of werken. Leerlingen leren bijvoorbeeld de manier van lesgeven en leermethoden, de structuur van het hoger onderwijs en culturele aspecten in andere Europese landen kennen. Deze inzichten kunnen hen helpen om hun eigen carrièreperspectieven in andere landen te vergroten.

Leerlingen die hun mobiliteit vergroten halen hier op de volgende manieren voordeel uit:

- Ze leren les- en leermethoden in andere landen kennen (Kaleja 2014b).
- Ze kunnen vanuit een nieuwe invalshoek naar onderwerpen kijken.
- Ze kunnen hun taalvaardigheden verbeteren.
- Ze kunnen hun interculturele gevoeligheid vergroten en vooroordelen afleren (Gisevius 2008).
- Ze krijgen betere studiemogelijkheden in het buitenland en bereiden zich voor op een langer verblijf in een ander land.
- Ze kunnen hun horizon verbreden, onafhankelijk en zelfverzekerd worden en zichzelf leren waarderen.
- Ze worden volwassener (Van Brackel n.d.).

Leerlingen die niet aan uitwisselingen meedoen kunnen leren van de ervaringen van hun leeftijdsgenoten of van bezoekers uit andere landen, zowel docenten als leerlingen. Daarnaast kan samenwerken via het internet ook een positief effect hebben, omdat leerlingen met elkaar communiceren en er interactie plaatsvindt.

4.2 Voordelen voor docenten

Naast voordelen voor leerlingen kan internationalisering ook voordelig zijn voor docenten. Ervaringen door mobiliteit kunnen hetzelfde effect hebben op docenten en leerlingen. Dit betekent dat de voordelen uit het vorige hoofdstuk ook gedeeltelijk gelden voor docenten. Bovendien zijn er verschillende aspecten die vooral voor docenten voordelen kunnen bieden. Deze voordelen kunnen hun vaardigheden rond het lesgeven beïnvloeden en dus ook een effect hebben op leerlingen.

Door naar het buitenland te gaan krijgen docenten de mogelijkheid de lesmethoden en vaardigheden van buitenlandse collega's te leren kennen. Daarnaast kunnen ze onderling discussiëren met collega's over welke methoden zij gebruiken, hoe ze toegepast kunnen worden en welke voordelen ze volgens hen hebben. Daardoor kunnen docenten op hun eigen lesmethoden reflecteren en nieuwe ideeën krijgen waarmee ze hun eigen vaardigheden verder kunnen ontwikkelen. Ook kunnen ze in contact komen met nieuwe onderwerpen die misschien wel bekend zijn in het gastland, maar niet in het thuisland. Of ze krijgen juist nieuwe inzichten in onderwerpen die ze al kennen.

Voordelen voor docenten die deelnemen aan mobiliteit en internationalisering:

- Ze leren de leer- en lesmethoden in andere landen kennen.
- Ze kunnen lesmethodes uit andere landen overnemen en hun eigen vaardigheden verder ontwikkelen.
- Ze komen in aanraking met nieuwe onderwerpen.
- Ze staan open voor een vergelijkende aanpak.
- Ze krijgen nieuwe indrukken en nieuwe perspectieven m.b.t. een onderwerp.
- Ze kunnen hun taalvaardigheden verbeteren en met buitenlandse literatuur in aanraking komen.
- Ze kunnen nieuwe netwerken creëren met docenten uit andere landen.
- Ze kunnen de internationale visie van hun leerlingen verbeteren.

4.3 Voordelen voor Scholen

Internationalisering en mobiliteit zijn relevante onderwerpen in de economie en andere wetenschappen, want universiteiten en organisaties werken op internationaal niveau samen, het aantal uitwisselingen tussen leerlingen stijgt en de mobiliteit van werknemers gaat omhoog. Aangezien leerlingen toekomstige studenten en werknemers zijn, worden ook internationalisering en mobiliteit relevant voor het voortgezet onderwijs, omdat het bedoeld is om leerlingen voor te bereiden op hun toekomst.

Het betrekken van internationalisering bij het voortgezet onderwijs kan ook voordelen hebben voor scholen. Uitwisselingen met andere scholen en tussen docenten van verschillende scholen kan voor beide groepen voordelig zijn, aangezien ze nieuwe aspecten en methoden voor lesgeven ontdekken en deze kunnen overnemen. Dit kan worden bereikt door samen te werken en werknemers naar het buitenland te sturen.

De steun van het bestuur is een cruciaal aspect als de school een internationaler profiel wil ontwikkelen. Het aanbieden van internationalisering kan de school een goede reputatie op regionaal en internationaal niveau opleveren. Deze erkenning op internationaal niveau kan leiden tot de mogelijkheid om samen te werken met buitenlandse instellingen.

Daarnaast kan internationalisering ook voordeel opleveren doordat leerlingen kunnen profiteren van hun nieuwe internationale perspectief en hun succes kan een positief effect hebben op de reputatie van de school.

Voordelen van internationalisering voor scholen:

- De reputatie van een school kan verbeteren.
- De school kan aantrekkelijker worden voor leerlingen en docenten.
- De ontwikkeling van lessen en docenten kan verbeterd worden.
- Internationale partnerschappen en projecten kunnen leiden tot nieuwe financiële mogelijkheden.

5. Lesgeven in Europese Competenties en Nieuwe Vaardigheden

5.1 Common Framework for Europe Competence

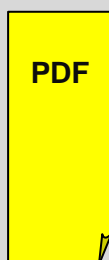
Het Common Framework for Europe Competence (CFEC) bestaat uit indicatoren voor de Europese gerelateerde Competenties van leerlingen tussen de 12 en 19 jaar. Het is gebaseerd op de “Europese kerncompetenties in een op kennis gebaseerde maatschappijen wordt voornamelijk gebruikt door Elos-scholen. Het bevat alleen transversale competenties en volgt het voorbeeld van het “Gemeenschappelijk Europees Referentiekader voor de Talen” (ERK). Het Raamwerk heeft als doel om beschrijvingen van hoofdcompetenties te verbinden aan de praktijk in scholen (zie CFEC).

De vier CFEC-domeinen zijn:

- Ik ben een goedgeinformeerde Europese burger, die kennis relevant voor Europa en de rest van de wereld kan verkrijgen, bewerken, en evalueren en ernaar kan handelen.
- Ik kan effectief communiceren en mij redden in het dagelijkse leven in een Europese / internationale omgeving.
- Ik kan constructief samenwerken met collega's van andere landen aan een gemeenschappelijk thematische taak of project.
- Ik kan in een informeel en werk gerelateerd verband werken en leren en ondernemerschap in een Europese of internationale omgeving aantonen.

Het Raamwerk bestaat uit vier verschillende domeinen (EIO 1, EIO 2, EIO 3 en EIO 4). Elk domein bestaat uit drie verschillende taken: kennis, taalvaardigheden en houding (zie appendix).

Common Framework for Europe Competence:

<http://www.ryckvelde.be/data/files/CFEC.pdf> (Engels)

http://www.sophianum.nl/upload_fck/12-13%20Common%20CFEC%20May%202010-NL%202012.pdf (Nederlands)

EIO 1 specificeert bijvoorbeeld kennis over de Geografie van Europa, geschiedenis, structuren en organisatie. EIO 2 draait om kennis over de huidige Europese landen en het gewenste gedrag in deze landen. EIO 3 beschrijft de kennis die nodig is om problemen in het alledaagse leven op te lossen. EIO 4 definieert andere leervormen, zoals informeel leren en ondernemersvaardigheden. Leerlingen die het voortgezet onderwijs afsluiten moeten ten minste niveau 4 (van de in totaal zes niveaus) halen op een Elos-school (zie Europees Elos-netwerk). Leerlingen van 16 jaar moeten niveau 3 bereiken.

5.2 De Nieuwe Vaardigheden

De Europese Unie benadrukte in het document “Education and Training 2020” het belang van onderwijs- en opleidingsstelsels van hoge kwaliteit: “Efficiënte en billijke onderwijs- en opleidingsstelsels van hoge kwaliteit zijn van cruciaal belang voor het succes van Europa en voor een betere inzetbaarheid” (Raad van de Europese Unie 2009).

Als antwoord op de bovenstaande doelen en ook om algemeen onderwijs te kunnen bieden, wordt van scholen verwacht dat ze hun leerlingen voorbereiden op een arbeidsleven dat bestaat uit verschillende werksituaties op een internationale arbeidsmarkt. M. João Delgado, Hoofd van de Eenheid Directoraat-Generaal Onderwijs en Cultuur verwees naar deze uitdaging en herhaalde de ‘new skills’ die daartoe in het onderwijs aan bod moeten komen.

Nieuwe vaardigheden zijn:

- taalvaardigheden,
- ondernemersvaardigheden,
- aanpassingsvermogen,
- een teamspeler zijn,
- een actieve EU-burger zijn,
- nieuwsgierig zijn,
- interactief zijn,
- zorg dragen voor het milieu.

(bron: speech op de EfVET-conferentie 10/2011, Malta).

Deze nieuwe vaardigheden zijn gedeeltelijk gerelateerd aan de CFEC-domeinen.

Zo zijn ondernemersvaardigheden bijvoorbeeld relevant voor beide concepten, net als het stimuleren van actief burgerschap en interactie door middel van de vier domeinen. Deze vaardigheden werden genoemd door Mr Delgado als nieuwe vaardigheden die leerlingen in de

toekomst nodig hebben om succesvol op de arbeidsmarkten en actieve burgers te zijn.

5.3 Lesgeven in Nieuwe Vaardigheden

Methoden die kunnen worden gebruikt om nieuwe vaardigheden te ontwikkelen:

- leerling-georiënteerde methoden zoals presentaties gemaakt door leerlingen,
- leren op basis van projecten,
- deelname aan internationale wedstrijden,
- organisatie van afscheids- en welkomsevenementen voor buitenlandse gasten,
- het vieren van Europa dag,
- reisboeken,
- tweetalige lessen.

De nieuwe vaardigheden zijn transversale vaardigheden die niet kunnen worden aangeleerd of ontwikkeld door middel van één enkel onderwerp. De praktische implementatie van de vooraf gedefinieerde competenties en vaardigheden in een curriculum en het lesgeven vereist een vertaling van de competenties in materialen en praktische methoden. Lesgeven op een middelbare school betekent vaak dat de werk- en lesuren niet veel tijd over laten voor de ontwikkeling van lessen en leermateriaal dat de ontwikkeling van bepaalde vaardigheden en competenties bevat. Daarom vormen de leerlingenopdrachten in deze handleiding kant-en-klaar materiaal voor de integratie van modules over internationalisering en mobiliteit (zie hoofdstuk 6).

Naast de leerlingenopdrachten worden er in deze handleiding algemene aanbevelingen met betrekking tot lesmethoden en onderwerpen gegeven om zo de competenties en vaardigheden genoemd in het CFEC en de nieuwe vaardigheden te ontwikkelen.

Op deze manier kan het onderwerp internationalisering en de internationale perspectieven worden geïntegreerd in het curriculum. Een discussie over deze onderwerpen kan het begrip en de kennis van leerlingen over wereldwijde onderwerpen en andere culturen sterk beïnvloeden.

Het internationale rapport geeft aan dat de partnerinstellingen met een competentiegericht curriculum meer op leerlingen gerichte methoden gebruiken. Deze methoden vereisen een actieve houding van leerlingen. Aangezien vaardigheden vaak gerelateerd zijn aan activiteit, kunnen de activiteiten van leerlingen tijdens het leren de ontwikkeling van vaardigheden ondersteunen. Daarnaast kunnen specifieke methoden die het leren en lesgeven veranderen bijdragen aan de ontwikkeling van nieuwe vaardigheden. De case studies in de partnerlanden laten zien dat er een relatie is tussen het activiteiten niveau van leerlingen en de ontwikkeling van hun vaardigheden.

Voorbeeld van een Europese wedstrijd:

http://www.europemobility.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=115:open-2014-edition-of-europemobility-video-contest&catid=9:video-contest-promotion

Dit kan bijvoorbeeld gedaan worden door deel te nemen aan Europese en internationale wedstrijden zijn of het leren op basis van projecten. Dit laatste is een methode waarbij leerlingen in groepen aan verschillende projecten werken. Leerlingen moeten hun werk organiseren in de groep en hun volgende stappen plannen. Deze methode, waarbij leerlingen samen moeten werken, hun werk moeten ordenen, stappen moeten plannen en moeten communiceren met anderen, kunnen bijdragen aan de ontwikkeling van nieuwe vaardigheden en de competenties genoemd in het CFEC.

Onderwerpen en vakken die kunnen worden gebruikt voor internationalisering:

- Vreemde talen (culturele aspecten van het land),
- Geschiedenis (ontwikkelingen die Europa hebben beïnvloed),
- Sociale wetenschappen (zoals mensenrechten, arme landen, economische situaties),
- Milieu onderwijs (geografische en biologische aspecten zoals watervervuiling),
- Ethiek.

5.4 Methodes om internationale vaardigheden te onderwijzen en best practices in het kader van internationalisering

De leerlingopdrachten zijn bedoeld ter ondersteuning bij het ontwikkelen van vaardigheden die deel uit maken van het TRIGGER-project en van de domeinen van de CFEC. Tijdens het onderzoek aan het begin van het project kwamen een aantal 'best practices' voor internationalisering naar voren. Deze zijn terug te vinden in onderstaand kader.

Best practices voor internationalisering afkomstig van de partnerscholen:

- Benoem in je lessen onderwerpen als wereldwijde problemen, buitenlandse politiek of actuele internationale onderwerpen.
- Implementeer de leerlingopdrachten van dit project regelrecht in je onderwijsprogramma/ curriculum.
- Gebruik task 10: Voorbereiding voor een buitenlandse schooltijd of stage van het INtheMC project (www.inthemc-project.org),
- Gebruik gewoon de Engelse versies van Kahoot! van de website om je les een internationaal tintje te geven,
- Gebruik eens een andere spreektaal in je klas,
- In plaats van voorbeelden uit je eigen plaats of land in je lessen, kun je voorbeelden uit een ander land of zelfs werelddeel gebruiken, of na je eigen voorbeelden uit de omgeving kun je juist de leerlinge vragen om internationale voorbeelden te geven of op te zoeken.
- Werk eens samen met een talen docent, om je lesblok internationaal te kleuren
- Nodig iemand uit een ander Europees land uit voor een gastles
- Gebruik de TRIGGER opdrachten/projecten op bijvoorbeeld een internationale dag.

Het onderwijzen van TRIGGER- en CFEC-vaardigheden vereist een passende didactiek. Deze methodes moeten de nadruk leggen op de onafhankelijkheid van de student en hun nieuwsgierigheid en verantwoordelijkheid voor het eigen leerproces versterken. Open leermethodes, die zowel een actieve houding als de eigen verantwoordelijkheid van de student stimuleren, kunnen bijdragen

aan het ontwikkelen van vaardigheden, zoals nieuwsgierigheid en flexibiliteit. Gedurende de pilotfase ondervonden docenten dat ze een andere invulling van de lesdidactiek nodig hadden. Om deze reden zullen in dit hoofdstuk verschillende methodieken worden beschreven: het gebruik van een portfolio, het doen van een onderzoek, het schrijven van een echt artikel en het gebruik van interactief les- of game materiaal als Kahoot!.

Portfolio

Portfolio's worden normaal gesproken in het onderwijs gebruikt wanneer een leerproces en de resultaten van dit proces moeten worden vastgelegd. Het portfolio is zowel een persoonlijk document als een leerdagboek. Een leerdagboek en een portfolio verschillen in detail van elkaar: een portfolio richt zich niet alleen op het leerproces, maar ook op het resultaat en/of uitkomst van het leerproces documenteert. Bij het opbouwen van een portfolio wordt een actieve en zelfkritische rol vereist. De student is zelf verantwoordelijk voor zijn eigen leerproces (Glaeser-Zikuda; Hascher 2007, p. 10). Iedere student ontwikkelt zijn eigen portfolio op basis van persoonlijke inspanningen en ervaringen. Het is een soort verzameling van het werk dat de studenten zelf hebben voorbereid. De rol van de docent hierin is dit proces begeleiden door verschillen opdrachten te geven waaraan de student kan werken en in verband kan brengen met eerder werk. Zo kan de student zijn eigen leerproces observeren en evalueren.

Volgens Wiedenhorn en Engel (2010) heeft het werken met een portfolio verschillende effecten, namelijk:

- zorgen voor een open onderwijsmethode
- het delen van de verantwoordelijkheid voor het leerproces met de student
- het veranderen van de rol van de docent
- de intentie het leerproces evalueren
- het verbinden van meer werk aan het begin van het proces

Om met succes gebruik te maken van de methodiek van het portfolio, is een gedegen voorbereiding noodzakelijk. De bedoeling van het portfolio moet goed worden uitgelegd aan de studenten wanneer het de eerste keer is dat ze deze methode gebruiken.

Als je van plan bent om gebruik te gaan maken van een portfolio, moet er speciale aandacht worden besteed aan de beoordeling ervan. Over het algemeen willen studenten in het voortgezet onderwijs graag horen wat de kwaliteit van hun werk is. Daarvoor is het nodig dat ze beschikken over duidelijke informatie met betrekking tot de manier waarop hun werk wordt beoordeeld. Het is dus belangrijk dat de criteria die daarvoor worden gebruikt vast te leggen.

Studenten kunnen aan de hand hiervan hun werk controleren en verbeteren (Winter 2007, p. 122). Bij de beoordeling kan het voorkomen dat andere criteria worden meegenomen dan op voorhand aangekondigd, bijvoorbeeld omdat je nieuwe inzichten tegenkomt in de portfolio's. Daarom wordt aangeraden om criteria constant te blijven ontwikkelen.

Het is mogelijk om het portfolio in verband te brengen met opdrachten die aan de student worden gegeven. Hiermee worden de studenten gestimuleerd om na te denken over de ontwikkeling van hun competenties en worden ze ondersteund in hun eigen ontwikkeling. In dat geval kan het portfolio worden opgebouwd uit een voorblad, de opdracht die de student heeft uitgevoerd en een reflectieopdracht met betrekking tot de vaardigheden of competenties die tijdens de opdracht zijn ontwikkeld. Je kunt een voorbeeld van een portfolio op basis van opdrachten terugvinden in de bijlage van het docentenhandboek.

Onderzoek

Het uitvoeren van een onderzoek als onderdeel van het leerproces kan leerlingen een goede gelegenheid bieden om feeling te krijgen met verschillende onderzoeksmethodes en het gebruik van zelfsturende leermethodes stimuleren. In de hoogste jaren van het voortgezet onderwijs kan deze methode gebruikt worden om zelfstandig werken aan te moedigen.

Een onderzoek is noodzakelijk als je wil dat leerlingen zelf een onderwerp gaan ontdekken. Daartoe kunnen ze internet gebruiken, een bezoek brengen aan een bibliotheek of een beroep doen op deskundigen die veel over het onderwerp af weten. Voordat de studenten aan het werk gaan, moeten ze een algemene uitleg en richtlijnen krijgen waaraan het onderzoek moet voldoen.

Een onderzoek kan worden gecombineerd met een portfolio of een paper, maar kan ook worden uitgevoerd als voorbereiding op een presentatie over een onderwerp. In het geval dat je het onderzoek wilt combineren met een paper of een portfolio, kan de template (zie bijlage) voor het onderzoek minder uitgebreid zijn. Als je de studenten daarentegen een uitvoeriger onderzoek wil laten doen, waarover ook een rapport moet worden geschreven, kan het onderzoeksrapport oplopen tot een lengte van tien pagina's.

Een heus artikel schrijven

Met name in de hoogste klassen van het voortgezet onderwijs kan je studenten meer eigen verantwoordelijkheid geven. Bij sommige opdrachten/projecten kun je leerlingen laten oefenen in het schrijven van een (te publiceren) artikel of *paper*. Dit kan later in het

opleidingstraject – in het HBO of op de Universiteit – van pas komen. Een paper is een werkstuk dat een specifieke vraag over een bepaald onderwerp beantwoordt. En voorbeeld van zo'n vraag is: 'Welke ervaringen doen leerlingen op gedurende een internationaal werkkamp'? De vraag moet goed ingeperkt zijn en specifiek genoeg om te kunnen beantwoorden in een paper. Om de vraag te beantwoorden gaan studenten op zoek naar achtergrondinformatie (zie hierboven) over het onderwerp en verwerken deze informatie in hun paper. Het kan hierbij gaan om definities van de belangrijkste termen die voorkomen in het paper en informatie die afkomstig is uit onderzoek met betrekking tot het onderwerp. Een voorbeeld van de manier waarop een dergelijk paper kan worden gestructureerd, is terug te vinden in de bijlage.

Als het om gevorderde leerlingen gaat, zou de paper een analyse van een specifiek onderwerp moeten bevatten. Voor de vraag met betrekking tot het vrijwilligerskamp, zouden studenten bijvoorbeeld deelnemers van dergelijke initiatieven kunnen interviewen en hun ervaringen kunnen analyseren. Omdat de analyse en het verzamelen van informatie erg ingewikkeld kan zijn, hebben de studenten wellicht ondersteuning nodig bij het uitvoeren van de analyse.

Elk artikel moet in ieder geval een introductie, een kern en een conclusie bevatten. De introductie biedt een overzicht van het onderwerp van het paper en van het paper zelf. Het hoofdgedeelte bevat achtergrondinformatie en, zo mogelijk, verzamelde gegevens en de analyse hiervan. De conclusie kan worden beschouwd als een korte uiteenzetting van de resultaten van de analyse.

Internet quiz? Gebruik Kahoot!

Kahoot! is een programma dat via internet te gebruiken is en dat de mogelijkheid biedt quizen te maken voor studenten. Het pedagogische idee hierachter is dat er een vertrouwde leeromgeving wordt gecreëerd waarin de transformatie van 'student naar leider' wordt aangemoedigd.

Om een quiz te maken, kun je via de volgende link toegang tot de site krijgen: <https://create.kahoot.it/account/register>. Door de stappen te volgen, kun je je eigen quiz maken. Je kunt vragen maken, mogelijke antwoorden invoeren, aangeven in hoeveel tijd de vraag beantwoord moet worden en bepalen hoeveel punten je voor een goed antwoord geeft. In de klas heb je een computer, toegang tot internet en een projector nodig. De studenten hebben een smartphone nodig met een internetverbinding om toegang te krijgen tot de quiz. Op het scherm zien de studenten de vraag verschijnen en de mogelijke antwoorden. Op hun smartphone kunnen ze vervolgens het goede antwoord kiezen. Als de tijd om is, kunnen de studenten zien welke antwoorden de anderen hebben gegeven en wat het goede antwoord was. Hiermee

wordt een soort spelsituatie gecreëerd en het leerproces gestimuleerd.

De didactische methode Kahoot! is gebaseerd op gedragspatronen, gaming en leermodellen. Het creëert een cyclus die onderzoek en creativiteit stimuleert, zowel op individuele basis als in groepswerk. Tegelijkertijd worden studenten op een ludieke en sociale manier geleerd hoe zij nieuw vergaarde kennis aan hun medestudenten kunnen presenteren en met hen kunnen delen.

Het leerproces wordt intensiever omdat studenten niet alleen kijken naar wat het correcte antwoord was, maar ook wat de incorrecte opties waren. Hoe meer zij worden gestimuleerd in hun creativiteit, hoe beter hun begrip over de behandelde onderwerpen zal zijn.

Kahoot! kan op de volgende manieren gebruikt worden in het onderwijs:

- Zodra de docent een onderwerp heeft geïntroduceerd, gaan hij met zijn klas aan de slag met zijn eigen Kahoot!-quiz om te kijken hoe goed ze het onderwerp hebben begrepen.
- De docent vraagt de studenten vervolgens hun eigen quizzen te maken over specifieke onderwerpen.
- Studenten doen onderzoek, bouwen kennis op en verzamelen relevante informatie.
- Vervolgens maken ze hun eigen quizzen op basis van deze informatie.
- Terwijl ze met hun klasgenoten hun quiz doen, vergaren ze vaardigheden in leiderschap.
- Docenten kunnen hun begrip vaststellen op basis van de kwaliteit van de inhoud (inclusief de foutieve antwoorden!)

Als je één van de leeropdrachten wil combineren met Kahoot!, kun je voor sommige opdrachten kant-en-klare quizzen vinden. Dit geldt voor opdracht 7,10 en 12.

6. Curriculumplanner en de Leerlingenopdrachten

In dit hoofdstuk vindt u de leerlingenopdrachten en de curriculumplanner, twee hulpmiddelen die in het Trigger-project zijn ontwikkeld. Deze hulpmiddelen kunnen worden gebruikt om internationalisering en mobiliteit in het voortgezet onderwijs te integreren. De hulpmiddelen kunnen op de projectwebsite worden gevonden.

Materiaal op de website van Trigger:

<http://www.trigger-project.org/>

6.1 Curriculumplanner

De curriculumplanner is een stap-voor-stap beschrijving die aangeeft hoe internationalisering en mobiliteit op uw school kunnen worden geïntegreerd. De stappen komen uit de curriculumplanner van het Trigger-project. Deze planner is een suggestie die u een eerste idee kan geven over het invoeren van internationale activiteiten op uw school. U kunt de curriculumplanner op de Trigger-website vinden: <http://www.trigger-project.org/curriculum-planner-pilot-version>

6.2 Leerlingenopdrachten

Alle leerlingenopdrachten bieden de mogelijkheid om de competenties genoemd in het CFEC en de nieuwe vaardigheden te trainen. Het voordeel van de taken is dat u ze direct kunt gebruiken in uw lessen. Ook kunt u de CFEC competenties en de nieuwe vaardigheden eenvoudig integreren en beoordelen.

Leerlingenopdrachten:

<http://www.trigger-project.org/learner-tasks-pilot-version>

Elke leerlingenopdracht is opgedeeld in drie delen. Het eerste deel is de leerlingenopdracht zelf. U kunt deze gebruiken in de klas door hem te kopiëren en aan uw leerlingen te geven. Ze kunnen dan aan

elke taak of alleen aan specifieke taken werken. Het is ook mogelijk om de taken aan te passen door sommige taken weg te laten, de werkmethode van de taken te wijzigen of door meer ondersteunende informatie te geven. Elke taak begint met een korte introductie over het onderwerp en bevat vragen en taken voor de leerlingen. Daarnaast worden er aanbevelingen gegeven over het minimale bewijs dat moet worden gegeven om de opdracht te halen en worden extra bronnen verschaft waar leerlingen en docenten informatie kunnen vinden.

De volgende leerlingopdrachten zijn beschikbaar op de trigger-website:

- Leerlingopdracht 1 – Een klassenuitje naar Europa
- Leerlingopdracht 2 – Internationale werkkampen
- Leerlingopdracht 3 – Het milieu
- Leerlingopdracht 4 – De VN – geschiedenis, systeem en heden
- Leerlingopdracht 5 – Poëzie
- Leerlingopdracht 6 – Intercultureel bewustzijn en internationalisering
- Leerlingopdracht 7 – Wetenschap
- Leerlingopdracht 8 – Sport en Voedsel
- Leerlingopdracht 9 – Zakenleven
- Leerlingopdracht 10 – De volgende elf
- Leerlingopdracht 11 – Geografie
- Leerlingopdracht 12 - Geschiedenis

Het tweede deel van de taken is een beoordelingsformulier. U kunt deze invullen over uw leerlingen als groep of over iedere leerling apart. Het beoordelingsformulier laat zien in welke lessen de leerlingopdrachten kunnen worden toegepast. U kunt ook samenwerken met een college van een van de andere vakken en de taak in beide vakken laten uitvoeren. Op het formulier staan twee tabellen. De eerste benoemt de nieuwe vaardigheden en laat door middel van een vinkje zien welke vaardigheden met de taak kunnen worden ontwikkeld.

Na het uitvoeren van de taak kunt u beoordelen welke vaardigheden zijn verworven door uw leerlingen. Het hangt van uw werkmethode en de prestaties van de leerlingen af of vaardigheden met een vinkje wel of niet worden verworven. Naast de nieuwe vaardigheden worden ook de CFEC-domeinen die de leerlingen kunnen behalen in de tabel genoemd (aangegeven met vinkjes). U heeft naast het formulier ook het Common Framework for Europe Competence nodig om te beoor-

delen welke aangevinkte competenties verworven zijn door de taak. Dit kan sterk beïnvloed worden door de manier waarop u de taak indeelt. Samenwerking met leerlingen uit het buitenland kan bijvoorbeeld competenties opleveren die niet verworven kunnen worden met individueel werk. U kunt de behaalde competenties en vaardigheden alleen beoordelen op basis van de prestaties van uw leerlingen en de resultaten van de taak.

In het laatste deel vindt u een Docentenhandleiding die meer achtergrondinformatie bevat, die u kunt gebruiken voor uw eigen voorbereiding of kunt delen met uw leerlingen. Hij biedt informatie over de mogelijkheid om met andere vakken samen te werken en om de taken op meerdere niveaus van het voortgezet onderwijs toe te passen. Ook staat er informatie in over de duur van de taak, het vereiste bewijs en informatie over de beoordeling. Daarnaast bevat de handleiding informatie over de voordelen van het voltooien van de taak en de voorbereiding die nodig is voordat u de leerlingenopdracht aan uw leerlingen geeft. Aan het einde van de taak vindt u contactinformatie, zodat u feedback op de taak kunt geven.

De taken kunnen individueel of samen met de curriculumplanner voor verschillende vakken worden gebruikt. Ook kunnen ze meer dan één schooljaar aan deze taken werken. Het is mogelijk om de opdrachten of bepaalde aspecten ervan aan te passen aan het niveau van de leerlingen waar nodig.

Op de project website is ook **een lege leerlingenopdracht** te vinden, die gebruikt kan worden om zelf opdrachten of projecten te ontwikkelen, die dan weer gebruikt kunnen worden om onderdelen van het Internationaal Oriëntatie programma CFEC af te sluiten, dankzij het beoordelingsblad, Andersom, wanneer men constateert dat een klas leerlingen onderdelen van het CFEC nog open heeft staan, kan hierop ook speciaal een project worden geschreven. De lege leerlingenopdracht is gratis te downloaden via www.trigger-project.org.

De leerlingenopdrachten zijn te downloaden van de projectwebsite in vijf talen: Engels (EN), Nederlands (NL), Noors (NO), Duits (DE) en Roemeens (RO).

Extra formats zijn nu ook beschikbaar op de website voor een portfolio model, een research en het schrijven van een artikel.

7. Subsidieprogramma's voor Internationalisering en Mobiliteit

In dit hoofdstuk wordt de structuur van het Europese subsidieprogramma uiteengezet inclusief links naar de belangrijkste websites voor verder onderzoek. Deze informatie kan u ondersteunen bij het zoeken naar subsidiemogelijkheden voor internationalisering op uw school.

De meest gebruikelijke vorm van internationalisering zijn uitwisselingsprogramma's voor leerlingen en docenten. Uitwisselingen leiden tot kosten voor individuele personen en de instellingen die de uitwisselingen regelen. Subsidieprogramma's kunnen uitwisselingen financieren. Op de website van het Directoraat-generaal Onderwijs en Cultuur vindt u veel informatie over bestaande subsidiemogelijkheden via het ERASMUS + programma.

Website van het Directoraat-generaal Onderwijs en Cultuur:

http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/index_en.htm

7.1 Erasmus + programma

De Europese Commissie is verantwoordelijk voor de uitvoering van het ERASMUS + programma (2014-2020) en beheert het budget, de prioriteiten, de doelen en de criteria van het programma. Ook is de Commissie verantwoordelijk voor het implementeren van het programma op nationaal niveau.

Het Agentschap voor onderwijs, audiovisuele middelen en cultuur (EACEA) is verantwoordelijk voor het bestuur van bepaalde onderdelen van het ERASMUS + programma, onder supervisie van het Directoraat-generaal Onderwijs en Cultuur (DG EAC). Middels het Erasmus + programma kunnen individuen in elke fase van hun leven aanspraak maken op leermogelijkheden in heel Europa. Het idee van het programma is om het hoger onderwijs, volwassenenonderwijs, beroepsonderwijs en schoolonderwijs in één programma onder te brengen.

De website van het EACEA:

http://eacea.ec.europa.eu/index_en.php

Het Erasmus + programma bestaat uit drie key activities, Jean Monnet Activiteiten en Sport. De eerste twee activiteiten bieden over het algemeen subsidiemogelijkheden voor middelbare scholen. Scholen kunnen met betrekking tot deze activiteiten subsidies aanvragen voor individuele en groepsuitwisselingen, verder onderwijs voor docenten en bestuursleden op scholen, partnerschappen met andere scholen en multilaterale projecten.

Het ERASMUS+ programma biedt subsidies voor drie key activities en twee andere gebieden:

- Key activity 1: Leermobiliteit van individuen
- Key activity 2: Samenwerking voor innovatie en het uitwisselen van correcte procedures
- Key activity 3: Ondersteuning van hervormingsbeleid
- Jean Monnet-activiteiten
- Sport

“De acties van het Erasmus + programma worden verdeeld in gedecentraliseerde activiteiten en gecentraliseerde activiteiten.” (EACEA) ‘Gedecentraliseerde activiteiten’ worden bestuurd en gecoördineerd door het Nationale Agentschap in het partnerland. De Nationale Agentschappen worden aangewezen door hun nationale overheid. Ze besturen en coördineren de gedecentraliseerde activiteiten op nationaal niveau en ondersteunen aanvragers. ‘Gecentraliseerde activiteiten’ worden bestuurd op Europees niveau door het Uitvoerende Agentschap voor onderwijs, audiovisuele middelen en cultuur (EACEA) in Brussel (zie EACEA). De aanmeldingsprocedure voor gecentraliseerde activiteiten wordt gestart door middel van ‘calls for proposals’. Instellingen die in aanmerking willen komen voor een subsidie kunnen bij de volgende instellingen een aanvraag indienen:

	Aanvraag bij Nationaal Agentschap	Aanvraag bij EACEA
KA 1	Individuele uitwisselingen, verder onderwijs voor docenten en bestuursleden van scholen	Alleen aanvragen voor vrijwilligerswerk en studie (geen voortgezet onderwijs)
KA 2	Multilaterale projecten of strategische partnerschappen (inclusief groepsuitwisselingen)	Alleen aanvragen voor Capacity Building in the field of youth (geen voortgezet onderwijs)

Figuur 1: Waar moet u zich aanmelden voor projecten

- Bij het Nationale Agentschap van het thuisland. Gedecentraliseerde activiteiten worden bestuurd door de Nationale Agentschappen. Projectaanvragen voor deze activiteiten moeten worden ingediend bij de nationale agentschappen. Veel agentschappen bieden informatie- en trainingscursussen aan met betrekking tot de aanvraagprocedure. Als u een aanvraag wilt indienen voor de individuele mobiliteit van leerlingen, verder onderwijs en mobiliteit voor docenten en schoolbestuursleden, dan dient u een aanvraag in te dienen onder key activity 1 bij uw Nationale Agentschap. Als u een schoolpartnerschap (inclusief groepsuitwisselingen) of een multilateraal project wilt opstarten, dient u een aanvraag onder key activity 2 bij uw Nationale Agentschap in te dienen.
- Bij het Uitvoerende Agentschap voor onderwijs, audiovisuele middelen en cultuur. Het verzoek voor een project dient te worden gestuurd naar het EACEA in Brussel. Een aanvraag bij het Uitvoerende Agentschap voor onderwijs, audiovisuele middelen en cultuur is alleen noodzakelijk wanneer u subsidieaanvraag wilt indienen voor een multilateraal project m.b.t. Capacity Building voor de jeugd in samenwerking met partnerlanden (zie EACEA).

Informatie over ERASMUS +:

http://eacea.ec.europa.eu/erasmus-plus_en

7.2 Aanmelden

Het Erasmus + programma biedt de volgende subsidiemogelijkheden voor het voortgezet onderwijs. Als u een aanvraag wilt indienen voor een subsidie voor doorlopend onderwijs voor docenten of bestuursleden van scholen, dan wordt een aanvraag onder key activity 1 aanbevolen. Om een partnerschap met een andere school te beginnen (inclusief uitwisselingen) of om een multilateraal project op te zetten, kunt u een aanvraag indienen onder key activity 2.

De website van de Europese Commissie:

http://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/index_en.htm

Voordat u zich aanmeldt voor een subsidie, moet u informatie verzamelen over het mobiliteitsprogramma en het project waarvoor uw zich wilt aanmelden. Een lijst van Nationale Agentschappen vindt u hieronder.

Gids over de activiteiten in het Erasmus + programma en informatie over de aanmeldingsprocedure:

<http://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/documents/erasmus-plus-programme->

Figuur 2: Lijst met websites van Nationale Agentschappen

België	www.aef-europe.be
België (Duitssprekende gemeenschap)	www.jugendbuero.be
België (Vlaamse gemeenschap)	www.epos-vlaanderen.be
Bulgarije	www.hrdc.bg
Cyprus	www.llp.org.cy
Denemarken	www.fivu.dk/erasmusplus
Duitsland	www.kmk-pad.org
Estland	adm.archimedes.ee/erasmusplus/
Finland	www.cimo.fi

Frankrijk	www.erasmusplus.fr
Griekenland	www.iky.gr/erasmus-plus
Hongarije	www.tpf.hu
Ierland	www.leargas.ie
IJsland	www.rannis.is
Italië	www.programmallp.it
Kroatië	www.mobilnost.hr
Letland	www.viaa.gov.lv/lat/muzizglitibas_programma
Liechtenstein	www.aiba.llv.li
Litouwen	www.smpf.lt
Luxemburg	www.anefore.lu
Macedonië	www.na.org.mk
Malta	www.eupa.org.mt
Nederland	erasmusplus.nl
Noorwegen	www.siu.no
Oostenrijk	www.erasmusplus.at
Polen	www.erasmusplus.org.pl
Portugal	www.proalv.pt
Roemenië	www.anpcdefp.ro
Slovenië	www.cmepius.si
Slowakije	www.saaic.sk
Spanje	www.sepie.es
Tsjechië	www.dzs.cz
Turkije	www.ua.gov.tr
Verenigd Koninkrijk	www.erasmusplus.org.uk
Zweden	www.uhr.se

Nationale Agentschappen:

http://ec.europa.eu/education/tools/national_agencies_en.htm

De Nationale Agentschappen kunnen meer informatie verschaffen over gedecentraliseerde activiteiten en hun aanvraag. Veel Nationale Agentschappen bieden training en begeleiding aan voor aanvragers. Op de website van uw Nationale Agentschap kunt u de contactpersonen vinden die u kunnen helpen bij de aanvraagprocedure.

Een aanvraag moet goed voorbereid worden en u moet altijd rekening houden met de deadline. De deadline voor een aanvraag voor een gedecentraliseerde subsidie was in 2014 bijvoorbeeld 24 maart voor key activity 1 en 30 april voor key activity 2.

www

Informatie over de aanmelding voor gecentraliseerde activiteiten voor scholen:

http://ec.europa.eu/education/funding-search_en.htm#_themes=school

Als u zich voor een programma wilt aanmelden, moet u de deadline controleren, aangezien de datum kan veranderen. De voorbereidingen voor een voorstel kunnen meer tijd en moeite vergen dan verwacht. Soms moet u onderzoek doen aan de hand van andere EU-documenten. Uit de aanvraag moet naar voren komen dat het project bijdraagt aan de prioriteiten van de key activity in het Erasmus + programma en op welke manier. Ook moet de aanvraag een gedetailleerde beschrijving bevatten van het werkplan van het project. De Erasmus + prioriteiten kunnen in de Erasmus + gids worden gevonden. Het voorstel moet duidelijk de Erasmus + doelen beschrijven die bijdragen aan het project, want alleen projecten die bijdragen aan de doelen van het programma kunnen worden gesubsidieerd.

7.3 Mobiliteit en Instrumenten

Scholen die willen meedoen aan het Erasmus + programma kunnen zich aanmelden voor verschillende doelgroepen en activiteiten. Erasmus + biedt mogelijkheden voor docenten en schooldirecteuren om hun professionele vaardigheden te ontwikkelen en samen te werken met partners in Europa. Activiteiten ondersteunen het delen van correcte procedures en het testen van innovatieve benaderingen die betrekking hebben op gedeelde uitdagingen, zoals voortijdige schoolverlaters of lage niveaus van basisvaardigheden. Activiteiten kunnen verbindingen leggen met de wereld buiten school en andere gebieden van onderwijs en training.

Werknemers kunnen onder andere de volgende Europese activiteiten voor professionele ontwikkeling in het buitenland volgen:

- Gestructureerde cursussen of trainingen;
- Opdrachten in lesgeven;

- Meelopen en observeren.

Samenwerking tussen scholen en andere organisaties:

- Erkende internationale strategische partnerschappen voor samenwerking in zaken van gedeelde interesse.

Subsidiemogelijkheden voor scholen:

http://ec.europa.eu/education/opportunities/school/index_en.htm

Samenwerking tussen scholen (eTwinning)

- Docenten kunnen netwerken en gezamenlijke klassenprojecten opzetten met collega's in Europa, toegang krijgen tot leermiddelen en de mogelijkheid krijgen om zich professioneel te ontwikkelen (zie Europese Commissie).

Voor de integratie van internationale onderwerpen in uw lessen kan de Europese Jongeren Site een goede bron van informatie zijn. Op deze Site komen verschillende artikelen aan bod waarin verschillende onderwerpen worden besproken, zoals sociale inclusie, vrijwilligerswerk, creativiteit en cultuur, participatie, onderwijs en training, werkgelegenheid en ondernemerschap, jeugd en wereld, gezondheid en welzijn. Leerlingen kunnen er bijvoorbeeld hun watervoetafdruk berekenen of vrijwilligerswerk zoeken.

De Europese Jongeren Site:

<http://europa.eu/youth/nl>

Figuren en tabellen

Figuur 1: Waar u zich moet aanmelden voor projecten	302
Figuur 2: Lijst met websites van Nationale Agentschappen.....	31

Links en Referenties

Barsch, Sebastian; Dziak-Mahler, Myrle (2015): Blickwechsel – Die Zukunft der LehrerInnenbildung international denken. In: Kricke, Meike; Kürten, Louisa (Hrsg.): Internationalisierung der LehrerInnenbildung. Perspektiven aus Theorie und Praxis: Waxmann.

De Jong, Anne-Marie/ Kroese, Margrieta (2014): Research report The Netherlands.

URL: http://www.trigger-project.org/files/filemanager/TRIGGER_-_Research_Report_-_NL.pdf

Education, Audiovisual and Culture Executive Agency.

URL: http://eacea.ec.europa.eu/index_en.php

European Commission. URL: <http://ec.europa.eu/>

European Elos Network (2010): Common Framework for Europe Competence.

URL: http://www.sophianum.nl/upload_fck/12-13%20Common%20CFEC%20May%202010-NL%202012.pdf

Gisevius, Annette (2008): Ein Schuljahr im Ausland. Die Educational Results Study des AFS interkulturelle Begegnungen e.V. In: Ehrenreich, Susanne/Perrefort, Marion/ Woodman, Gill: Auslandsaufenthalte in Schule und Studium. Bestandsaufnahmen aus Forschung und Praxis. Waxmann.

Glaeser-Zikuda, Michaela/Hascher, Tina (2007): Zum Potenzial von Lerntagebuch und Portfolio. In: Glaeser-Zikuda, Michaela/Hascher, Tina (ed.): Lernprozesse dokumentieren, reflektieren und beurteilen. Lerntagebuch und Portfolio in Bildungsforschung und Bildungspraxis. Klinkhardt. P. 9-24.

Hornberg, Sabine (2010): Schule im Prozess der Internationalisierung von Bildung. Waxmann.

INtheMC Project: Internationalisation guide for teachers.

URL: <http://inthemc-project.org/teacher-manual>

Kaleja, Kathrin (2014a): Research report Germany.
URL: http://www.trigger-project.org/files/filemanager/TRIGGER_-_National_Report_DE.pdf

Kaleja, Kathrin (2014b): International Research report.
URL: http://www.trigger-project.org/files/filemanager/TRIGGER_-_international_Report.pdf

Kalland, Hellen/Stavang, Hege (2014): Research report Norway.
URL: http://www.trigger-project.org/files/filemanager/TRIGGER_-_Research_Report_NO.pdf

Menica, Anabel (2014): Research report Spain.
URL: http://www.trigger-project.org/files/filemanager/TRIGGER_-_Research_Report_ES.pdf [

Niciporuc, Monica (2014): Research report Romania.
URL: http://www.trigger-project.org/files/filemanager/TRIGGER_-_Research_Report_RO.pdf

Van Brackel (n.d.): Europemobility Guidebook. Workplacements Abroad.
URL: <http://www.europemobility.eu/download/guidebook/EN.pdf>

Winter, Felix (2007): Fragen der Leistungsbewertung beim Lerntagebuch und Portfolio. In: Glaeser-Zikuda, Michaela/Hascher, Tina (ed.): Lernprozesse dokumentieren, reflektieren und beurteilen. Lerntagebuch und Portfolio in Bildungsforschung und Bildungspraxis. Klinkhardt. P. 109-131.

<http://blog.getkahoot.com/post/49502843173/from-learners-to-leaders-with-the-kahoot-pedagogy>

Appendix

A. Het Common Framework for Europe Competence (CFEC) van het Elos Network

B. Voorbeeld voor een Portfolio op basis van de Leerlingenopdrachten

C. Model voor een Onderzoeksrapport in het Engels (*in Engels beschikbaar in verband met de doelgroep, hogere leerjaren VWO, als voorbereiding op HO*)

D. Model voor een Artikel in het Engels (*in Engels beschikbaar in verband met de doelgroep, hogere leerjaren VWO, als voorbereiding op HO*)

De volgende tekst behoort tot de ELOS domeinen op de volgende pagina:

Elos : Study and work with Europe Competence 2008 - 3611 / 001 – 001
Project acronym: Elos

This project has been funded with support from the European Commission.
This publication [communication] reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Common Framework for Europe Competence (CFEC)

Credit level:	1	2	3	4	5	6
Domain EIO-1 I am an informed European citizen who can access, process and evaluate knowledge relevant to Europe and the wider world, and act upon it.	I have basic knowledge of the geography in Europe and a general idea of European history. EIO-1.1.1	I have an idea of the variation within Europe (per country: natural condition, size of population, language, affiliation to EU or other supranational institutions). EIO-1.2.1	I understand shared concepts such as democracy, citizenship and the international declarations expressing them. EIO-1.3.1	I understand the structure and function of European and international institutions (EU, CoE, UN, Nato etc.) in relation to each other and to national/regional affairs). EIO-1.4.1	I have informed opinions on the whole process of European integration and the social / economic / environmental problems which arise from that, for Europe and the wider world. EIO-1.5.1	I know in which fields European and international institutions exert an important influence, and can explain the consequences for citizens, giving concrete examples. EIO-1.6.1
	I can collect and organize general information on Europe and the wider world. EIO-1.1.2	I can collect and organize information on current European and international affairs. EIO-1.2.2	I can give an outline of the history of European integration, and can relate European key figures to certain events. EIO-1.3.2	I can access and process information from different foreign media about topics with a supranational / international dimension. EIO-1.4.2	I can relate the values Europe stands for (such as: peace, democratic decision-making, separation of religion and state, economic prosperity) to what they mean to me personally (my rights and responsibilities). EIO-1.5.2	I can defend my opinions on European affairs in discussions with others with well-informed arguments. EIO-1.6.2
	I am aware of the principles of democracy in European countries. EIO-1.1.3	I can share knowledge with my classmates on my own country (politics, geography, economics, history, sciences and technology, culture / national heritage) in relation to Europe. EIO-1.2.3	I can share knowledge about a broad range of European countries with other students abroad. EIO-1.3.3	I form my own opinion about critical European and international issues (such as enlargement, constitution, globalisation etc.) and the consequences for citizens. EIO-1.4.3	I take an active role as a European citizen at school and in the community. EIO-1.5.3	I have an idea of the importance of lifelong learning and the steps to take towards personal fulfilment, active citizenship and employability in Europe. EIO-1.6.3

Credit level:	1	2	3	4	5	6
Domain EIO-2 I can communicate effectively and cope in everyday life in a European / international setting.	I know how friends in other countries communicate with each other, about which topics, and can join in. EIO-2.1.1	I know how daily life in a family in another country is structured. EIO-2.2.1	I know how family and friendship relations in another country work. EIO-2.3.1	I am aware of rules and responsibilities of students at a foreign partner school and in the local community. EIO-2.4.1	I find my way to institutions in the partner schools' city or region that provide information about living and working in the community. EIO-2.5.1	I know how to access international information about how to live, study and work in another country. EIO-2.6.1
	I am aware of the diversity of languages in Europe and beyond and know basic aspects of at least two languages other than my mother tongue. EIO-2.1.2	I try to learn the basics of a language other than my mother tongue (and other than the common language of communication) of a partner student. EIO-2.2.2	I can express my own opinions, needs, feelings and communicate coherently about them in a common language of communication with my peers from other countries. EIO-2.3.2	I can apply different communication styles in a common language of communication to different intercultural settings. EIO-2.4.2	I can identify and interpret explicit or implicit values in my own or others' communication in a common language. EIO-2.5.2	I can discuss controversial international issues with people from other backgrounds in a common language, while acknowledging differences in norms and values. EIO-2.6.2
	I can connect with persons from Europe and other parts of the world. EIO-2.1.3	I can show respect (verbally and nonverbally) for the opinion of persons from a different cultural background. EIO-2.2.3	I can talk about how stereotypes and discrimination work, in a multicultural group. EIO-2.3.3	I can adapt to other ways of communication during a stay abroad, without giving up my own identity. EIO-2.4.3	I am confident in my communication with others in a common language (even if I make mistakes) while I try to improve further. EIO-2.5.3	I feel motivated and prepared to take initiative towards future study and work in a European / international setting. EIO-2.6.3

Credit level:	1	2	3	4	5	6
Domain EIO-3 I can collaborate constructively with peers from other countries on a common thematic task or project.	I know sites and expressions of common (European or world) heritage in my country and the country of my peers. EIO-3.1.1	I can find and compare with peers information from our countries on selected consumer affairs (such as price levels or protection of consumers' rights). EIO-3.2.1	I can find and compare with peers information from our countries on our national attitude towards selected European and international topics. EIO-3.3.1	I know which topics cannot be solved on a national scale, and research one topic in its European and global dimension across several countries, together with peers. EIO-3.4.1	I understand how national and/or international decisions effect shared objectives (such as Millennium Development Goals, sustainability etc.), and how this is seen in my and my partners' country. EIO-3.5.1	I can find out and evaluate together with peers abroad where and how I can continue my studies internationally. EIO-3.6.1
	I can use e-mail to present myself and my interests and hobbies and request the same information from my peers in other countries. EIO-3.1.2	I am internationally computer literate, and use the Internet for chats, forums, searches within a common project with peers abroad. EIO-3.2.2	I know how to negotiate and act according to a 'code of conduct' during exchanges with partner students abroad or online. EIO-3.3.2	I can carry out and evaluate tasks together with students from other countries, in face-to-face meetings (abroad or via skype or video-conferencing). EIO-3.4.2	I can participate actively in planning and running a new project with groups/teams of students and teachers from other countries. EIO-3.5.2	I can contribute actively to the project management and administration of international activities in an educational setting. EIO-3.6.2
	I show interest and respect for others in Europe and the wider world. EIO-3.1.3	I am aware that how persons from other cultures act, might arise from different norms and values than my own. EIO-3.2.3	I exchange my opinions about European and international affairs with students from other countries, and learn about different points of view. EIO-3.3.3	I can cope with problems arising in collaboration with students and teachers from other countries. EIO-3.4.3	I initiate and organize an individual learning period (such as a course or internship) abroad. EIO-3.5.3	I participate actively in debates, simulations or other events in the public domain in Europe and the wider world. EIO-3.6.3

Credit level:	1	2	3	4	5	6
Domain EIO-4 I can work and learn in an informal and work-related context and demonstrate entrepreneurship in a European / international setting.	I recognize that I am learning constantly outside of the school environment. EIO-4.1.1	I realize I can use informal learning experiences in my formal education. EIO-4.2.1	I know how to use basic-aspects of my international informal learning. EIO-4.3.1	I am able to reflect on my informal learning with a peer and formulate new learning objectives. EIO-4.4.1	I am able to transfer informal learning outcomes to formal internal/external accreditation. EIO-4.5.1	I can formulate my own learning objectives and organize my own learning context. EIO-4.6.1
	I am aware of the value of work-related programs for my future. EIO-4.1.2	I actively participate in work-related programs virtually or face- to-face. EIO-4.2.2	I use my international work-related learning experiences to support my formal learning program and my international understanding. EIO-4.3.2	I am able to reflect with adults as my professional peers on my work-related learning outcomes and define new objectives. EIO-4.4.2	I use work-related learning outcomes to support formal accreditation. EIO-4.5.2	I use work-related learning to help me formulate in depth and independent study or research. EIO-4.6.2
	I am willing to work as a part of a team on new ideas. EIO-4.1.3	I am able to help solve basic problems, work individually or in teams, help make some decisions and exploit resources which are available to me. EIO-4.2.3	I am able to take opportunities to be creative and develop ideas which have value to myself and others. EIO-4.3.3	I am able to develop ideas in an international context and transform these ideas into effective plans and implement these plans successfully. EIO-4.4.3	I am able to transform ideas into activities, define the risks and develop proper actions to avoid these risks. EIO-4.5.3	I develop concepts, take risks and understand the ethical, environmental and economic consequences involved in my choices. EIO-4.6.3

B. Voorbeeld voor een Portfolio gebaseerd op de leerlingenopdrachten

De leerlingenopdrachten kunnen worden gekoppeld aan een portfolio. Dit kan uw leerlingen helpen om op hun eigen leerproces en de ontwikkelde competenties te reflecteren. Op deze pagina vindt u een voorbeeld voor een (deel van een) leerling portfolio. Suggesties om met het portfolio te werken zijn te vinden in hoofdstuk 5.4 van deze Docenten Handleiding.

Mijn Portfolio, Inhoudsopgave

1. Leerlingen opdracht 1
  - a. Een klasse uitje in Europa
(Verzamelde producten die tijdens dit project door mij werd gemaakt)
  - b. Reflectie op mijn Leerproces
(Zie het reflectie model)
2. Leerlingen opdracht 2
  - a. Internationaal Vrijwilligerswerk
(Verzamelde producten die tijdens dit project door mij werd gemaakt)
  - b. Reflectie op mijn Leerproces
(Zie het reflectie model)

Reflectie op mijn Leerproces

Tijdens het werken aan deze opdracht/ dit project, heb ik de volgende vaardigheden ontwikkeld:

- Taalvaardigheden (ik spreek nu een vreemde taak beter en begrijp de taal beter),
- Ondernemersvaardigheden (ik kan ideeën en oplossingen ontwikkelen wanneer er problemen ontstaan),
- Aanpassingsvermogen (ik heb geleerd om me aan te passen aan veranderende omstandigheden),
- een teamspeler zijn (ik kan beter met anderen in een team samenwerken),
- een actieve EU-burger zijn (ik ben geïnteresseerd in politieke en sociale ontwikkelingen en kan hieraan bijdragen),
- Nieuwsgierig zijn (ik wil graag meer weten over verschillende onderwerpen)
- Interactief zijn (ik kan met anderen op een productieve manier discussiëren en overleggen)
  - Rekening houden met de omgeving (ik ben geïnteresseerd in initiatieven die de omgeving beschermen).

Hoe ontwikkelde je deze vaardigheden tijdens de opdracht/ het project? (Omschrijf per vaardigheid hoe je deze verder hebt ontwikkeld tijdens het werk aan de opdracht)

C. Model voor een Onderzoeksrapport

De volgende structuur biedt een voorbeeld van de inhoud van een research rapport. Afhankelijk van de hoeveelheid tijd die uw leerling heeft of de complexiteit van het onderzoek, kan het rapport in grootte uiteenlopen van 2 tot 10 bladzijden of meer. Maar in het algemeen kan worden uitgegaan van de volgende informatie. Onder de indeling voor het rapport zijn steeds de vragen te vinden, die de leerling een richting geven voor het vullen van ieder onderdeel.

Er is – mede op basis van de feedback van docenten uit de hogere leerjaren van het VO – bewust gekozen voor een Engelstalige structuur, daar veel onderwijs in het HO in het Engels plaatsvindt. Door de 12 TRIGGER opdrachten als projecten te behandelen en uw leerlingen daadwerkelijk onderzoek te laten doen volgens dit model of een artikel te laten schrijven, ontstaat een verzwaring van de taak, die past bij wat er van een vijfde- of zesdejaars VWO-er mag worden verwacht. Te downloaden als werkblad vanaf de website.

Introduction

- What was the topic of the research?
- What was the time frame?
- What was your interest in the Research?

The Schedule for the Research

- How did you plan to conduct the Research?
- What kind of sources did you want to stress?

The Research Process

- How did you proceed in the Research?
- Where there any changes to you initial plan?
- Why did you decide to change your research?
- Which obstacles did you have in the research?

The Research Outcomes

- What did you find out through the Research?
- How can you use the Research Outcomes?

Conclusion

- What did you learn through the Research?
- How could you continue your Research?
- Which question came up during your Research?

D. Model voor een artikel

Regels voor het schrijven van een artikel (het voorbeeld is te downloaden vanaf de website :

- Een artikel is voorzien van een Voorblad met vaste onderdelen (zie afbeelding).
- Een artikel heeft als inhoud een introductie, een kern en een conclusie.
- Ieder artikel behoeft Referenties, zoals de gebruikte literatuur, internet bronnen of andere.
- De introductie is bedoeld voor een algemeen overzicht van de structuur van je artikel en het onderwerp van je werk.
- De kern wordt gevormd door een gedetailleerd overzicht van het onderwerp. Idealiter omvat het een reflectie over het onderwerp door de schrijver op basis van het werken met de informatie.
- In de conclusie kan worden beschreven welke uitkomsten in het artikel naar voren zijn gekomen, eventueel aangevuld met suggesties voor vervolgonderzoek. Hier kan worden beschreven welke vervolgvragen interessant zouden zijn voor de schrijver.

Name of the school
Name of the teacher
Subject
Date

Title of your work

Pupil's name
Pupil's contact details (Phone number, address, e-mail)

Table of Contents

1. Introduction	2
2. International Work Camps in Europe	3
2.1. Definition of International Work Camps	3
2.2. Duration and work in International Work Camps	3
2.3. Places of International Work Camps	4
2.4. Experiences and Skills gained in International Work Camps	5
3. Personal Work Camp Experiences	6
3.1. Preparation for International Work Camp	6
3.2. Experiences in the Work Camp	7
3.3. Learning Outcomes of the International Work Camp	8
4. Conclusions	9
References	10

1 Voorbeeld voor een Voorblad en een Inhoudsopgave gebaseerd op de TRIGGER leerlingopdracht 2

Docentenhandleiding

Voor Internationalisering in het Voortgezet Onderwijs

De docentenhandleiding is een product van het Comeniusproject: *Trigger teachers and learners by including new skills and internationalisation in the educational programme for secondary education* (TRIGGER).

Het doel van het project is om op middelbare scholen internationalisering en het lesgeven in de nieuwe leerlingvaardigheden te bevorderen.

Internationalisering in het voortgezet onderwijs kan leerlingen ondersteunen bij het ontwikkelen van een beter begrip van verschillende culturele achtergronden en een beter begrip van zichzelf als Europese burger. Ook kan het communicatie en netwerken tussen mensen uit verschillende landen verbeteren en leerlingen ondersteunen bij het ontwikkelen van hun persoonlijkheid. De belangrijkste doelgroep van deze handleiding wordt gevormd door docenten in het voortgezet onderwijs. Samen met de leerlingopdrachten en de curriculumplanner vormt de handleiding een kant-en-klare methode waarmee de onderwerpen (in house) internationalisering en mobiliteit in uw lesprogramma kunnen worden opgenomen. Ook vindt u in de handleiding achtergrondinformatie over verschillende onderwerpen:

- Een discussie over de verschillen in internationalisering en mobiliteit in het voortgezet onderwijs.
- De voordelen van internationalisering en mobiliteit voor leerlingen, docenten en scholen.
- Het Common Framework of Europe Competence (CFEC).
- Verdere informatie over subsidiemogelijkheden binnen de EU.
- Een stap-voor-stap curriculumplanner.
- Een beschrijving van de leerlingopdrachten.

De handleiding kan verder worden gebruikt als een naslagwerk, waarin aspecten over verschillende vormen van internationalisering en mobiliteit gevonden kunnen worden.